

Proposing the Concept of "Crisis Modernity"
Based on the Critique and Interpretation of the Book
“Reflexive Modernization: Politics, Tradition and
Aesthetics in the Modern Social Order”

Salman Sadeghizadeh*

Mokhtar Nouri**

Abstract

“Reflexive modernity” is a new concept that has important theoretical implications. This concept was first introduced in a work titled *“Reflexive Modernity: Politics, Tradition, and Aesthetics in the Modern Social Order”* by Anthony Giddens, Ulrich Beck, and Scott Lash. This article attempts to examine the hidden aspects of the new modernity through a critique and interpretation of the central idea of this work and to show how the positive idea of reflexive modernity can be a precursor to the emergence of a negative and crisis-ridden concept of modernity. This article is organized at three levels of description, analysis, and reflection: first, at the descriptive level, we introduce the main elements that constitute “reflexive modernity.” Second, at the analytical level, we try to look at “between the lines,” in Leo Strauss’s terms, and reveal the hidden aspects of this idea. Here, we will show that in the conceptualizations made, there are always two competing scenarios: a positive and ideal scenario and a negative and anti-ideal scenario. The first scenario seems to be the overt and covert approach of this idea. Finally, as a reflection, we

* Assistant Professor of Political Sociology at IHCS, Tehran, Iran (Corresponding Author),
S.sadeghizadeh@ihcs.ac.ir

** Assistant Professor of Political Science at Razi university, Kermanshah, Iran.,
Nouri.mokhtar63@gmail.com

Date received: 12/04/2025, Date of acceptance: 23/07/2025

will discuss the idea of “crisis-ridden modernity” and show how, in the shadow of the increasing strengthening of modernism, we are witnessing the increasing weakening of modernity.

Keywords: Reflexive Modernity, Institutional Reflexivity, Modernity, Modernism, Crisis-Ridden Modernity.

Extended Abstract

“Reflexive Modernization: Politics, Tradition, and Aesthetics in the Modern Social Order” is considered one of the most important scientific works on modernity, in which Anthony Giddens, Ulrich Beck, and Scott Lash, three of the world's most prominent sociologists, attempt to answer fundamental questions about modernity. They believe that today's modernity is fundamentally different from classical modernity and is different in nature and mechanism. Reflexive modernity is a new era; an era in which modern man pauses on the path of modernization and contemplates the fears and hopes ahead; he contemplates the victories and defeats of the past and resumes his path in a reflexive and revisionist manner. This work shows that in the new era, our understanding of politics, tradition, nature, and society has undergone major changes. In this work, a new theory of reflexive modernity is proposed. The authors of this book pursue two main goals by proposing this theory: first, to create a new orientation in sociology and second, to create an institutional counterpoint to postmodern theory. Therefore, it can be said that postmodernism relies on the deconstruction of modern social understanding, but reflexive modernity offers a reconstructive view. This theory, focusing on new social relations in the West, is also influenced by the theories of postindustrial society and postmaterialist society. With the end of the Cold War, the collapse of the so-called Eastern Bloc, the globalization of capitalism, and the advancement of technology, a new formation of the contemporary world order has emerged, and social life and the natural environment have undergone radical transformations and metamorphoses. In this new era, the concept of modernity has become more distant from its classical version. Although these authors have different opinions on various issues, the starting point of their discussion is the emergence of a new type of modernity, which they call “reflexive modernity.” The central idea of their discussion is based on the transition in the modern. This means that the era of simple or classical modernity has ended and we are witnessing the beginning of the era of reflexive or late modernity. The concept of reflexive modernity is of great theoretical importance and

evaluates contemporary developments through the lens of developments in modernity. As we know, the emergence of classical modernity is considered a point of rupture from the static state of tradition and an end to the reproducing society. In fact, the emergence of the modern is accompanied by important “endings” and “beginnings,” and the fate of the modernity project can change the fate of social developments on a global scale. Reflexive modernity establishes a different relationship with tradition. In fact, if classical modernity identified itself in opposition to tradition, now reflexive modernity identifies itself not in opposition to tradition but in dialogue with it. The concept of “risk society” in Beck, the concept of “institutional rethinking” and “post-traditional society” in Giddens, and the concept of “community rethinking” and “reflexive traditionalization” in Scott Lash all refer to establishing an epistemological dialogue between tradition and modernity. Of course, it is worth remembering that Beck, Giddens, and Lash published their theory under the original title of “reflexive modernization,” but in the core and text of the theory, it can be easily seen that they are talking more than anything about a kind of ideal called “reflexive modernity.” The review of the aforementioned book is based on the methodology of text analysis and includes three stages of description, analysis and criticism. Based on this method, first the objective information of the work is transmitted, then we try to examine the structures and meanings, and finally, based on evidence-based judgment, we will analyze the hidden aspects in the authors' theory and based on that we will formulate the critical theory in the context of simple modernity. Based on what has been said, the type of this research is qualitative, its approach is critical, and its data collection method is based on library and documentary. In the following, after presenting the theoretical background, we first provide a comprehensive description of the concept of reflexive modernity, then analyze this concept, and finally, based on the analysis presented, we will criticize and propose the new concept of “crisis-ridden modernity”. In concluding part, I should mention that the article has criticized and examined the idea of reflexive modernity at three levels and finally concluded that the book has misunderstandings about the nature and essence of the modernity, so the book mainly talks about modernism and wrongly affiliates the attributions of modernism to modernity. Modernity *per se* has nothing to do with the triumph of technology and capitalism directly. Modernity first and foremost has constructed on two main bases: human rationality or even wisdom and human rights. While Modernism is about conversion to “the modern”. This conversion takes many forms.

In its most radical form, modernism can become an ideological conception of modernity that attempts to present the experience of Western modernization as the only path to modernization and to extend it to the entire world, a conception that ultimately leads to imperialism. In its most moderate form, modernism is a tendency to realize the modern within the traditional contexts of collective life. Here, we see that modernism is more concerned with the outward practices of the modern. Rather than being an existential and essential process, it is a pragmatic and formalistic practice. The article, by proposing the concept of crisis-ridden modernity has attempted to reveal the hidden aspects of reflexive modernity. Under the concept of crisis-ridden modernity, it has been argued that the two main foundations of modernity have been undermined under the hegemony of modernism, and this has subjected modern individuality to an epistemological crisis. Reflexive modernity finds meaning in the shadow of a global super trend; a super trend that sociologists call "individualization." This super trend can take two completely different directions. On the one hand, it can lead to individualization and strengthen modernity. On the other hand, it can lead to de-individuation and subject modernity to an epistemological crisis.

Bibliography

- Bauman, Z. (1991), *Modernity and Ambivalence*, Cambridge: Polity.
- Beck (2016), *Sociology of work: (The wonderful world of work in market-minded modernity)*. Translated by Ayat Nabati-Hassarlo and Saeed Sadeghi-Jagha. Tehran: Sociologists Publication [in Persian]
- Beck, Ulrich (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage
- Beck, Ulrich (1996) *The Reinvention of Politics. reflexive Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (2017), *Risk Society*, translated by Reza Fazel and Mehdi Farhamandnejad. Tehran: Saless publication. [in Persian]
- Beck, Ulrich (2023), *Reinventing Politics: Towards a Theory of reflexive Modernity; reflexive modernity: politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Translated by Salman Sadeghizadeh. Tehran: Saless publication. [in Persian]
- Beck, Ulrich, Anthony Giddens and Scott Lash (1402). *Reflexive modernity: politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Translated by Salman Sadeghizadeh. Tehran: Saless Publication. [in Persian]
- Beck, Ulrich; Bonss, Wolfgang; Lau, Christoph (2003). "The Theory of Reflexive Modernization: Problematic, Hypotheses and Research Programme". *Theory, Culture & Society*. 20 (2): 1–33.

99 Abstract

- Berman, Marshall (1990) *The Experience of Modernity: Everything that is Hard and Solid Becomes Smoke and Goes Up in the Air*, translated by Morad Farhadpour. Tehran: Tarh-No Publishing House. [in Persian]
- Delanty, Gerard (2011). "Modernity". In Ritzer, George; Ryan, J. Michael (eds.). *The Concise Encyclopedia of Sociology*. Chichester, England: Wiley-Blackwell.
- Giddens, Anthony (1998). *Modernity and individuality*, translated by Nasser Moafaqian. Tehran: Ney Publishing. [in Persian]
- Giddens, Anthony (2012). *Consequences of modernity*, translated by Mohsen Salasi. Tehran: Nahr-e-Karzan. [in Persian]
- He, Chuanqi (2012). *Modernization Science: The Principles and Methods of National Advancement*. Berlin: Springer.
- Inglehart, R. (2018). *Cultural Evolution: People's Motivations are Changing, and Reshaping the World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lash, Scott (2004), *Sociology of Postmodernism*. Translated by Hasan Chavoshian. Tehran: Nahr-e-Karzan. [in Persian]
- Lash, Scott (2023), *Reflexive and its dualities; Reflexive modernity: politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Translated by Salman Sadeghizadeh. Tehran: Saless Publication. [in Persian]
- Nouri, Mokhtar (2010), *Three Competing Versions of Modernity: Exit, Protest, Loyalty*, Tehran: Qaseeda Sara. [in Persian]
- Nouri, Mokhtar (2013), *Competing Versions of Iranian Modernity: Protest and Loyalty*, Tehran: Qaseeda Sara. [in Persian]
- Ritzer, George (1995), *Sociological Theory in the Contemporary Era*, translated by Mohsen Salasi, Tehran: Scientific Publication. [in Persian]
- Sadeghizadeh, Salman (2019), *Sociology transitioning to subject politics in the era of globalization; With a brief look at the situation in Iran*. *Socio-Cultural Research Quarterly*, 11th year. Number four. Winter 2019. 87-105. [in Persian]
- Sadeghizadeh, Salman (2023), *modernity in crisis; The increasing weakening of modernity in the shadow of the increasing strengthening of modernism; Reflexive modernity: politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Translated by Salman Sadeghizadeh. Tehran: Saless Publication. [in Persian]
- Touraine, A. (1971). *The Post-Industrial Society. Tomorrow's Social History: Classes, Conflicts and Culture in the Programmed Society*. New York: Random House.
- Touraine, Alain (1400), *The Return of the actor: Social Theory in Postindustrial Society*. Translated by Salman Sadeghizadeh. Saless Publication. [in Persian]
- Touraine, Alain (2018), *Equality and Difference: Can We Live Together?*, translated by Salman Sadeghizadeh. Tehran: Saless Publication. [in Persian]
- Touraine, Alain (2019), *What is Democracy?* translated by Salman Sadeghizadeh, Tehran: Third Edition. [in Persian]

Touraine, Alan (2016), *The New Paradigm*, translated by Salman Sadeghizadeh. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. [in Persian]

Weber, Max (2010), *Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, translated by Abdolkarim Rashidian and Parisa Manouchehri Kashani. Tehran: Scientific and Cultural Publications. [in Persian]

طرح مفهوم «مدرنیته بحران‌زده» بر پایه نقد و تفسیر کتاب مدرنیته بازاندیشانه: سیاست، سنت و زیبایی‌شناسی در نظم اجتماعی مدرن

سلمان صادقی‌زاده*

مختار نوری**

چکیده

«مدرنیته بازاندیشانه» مفهومی نوپدید است که دلالت‌های نظری مهمی به‌همراه دارد. این مفهوم نخستین بار در اثری با عنوان «مدرنیته بازاندیشانه: سیاست، سنت و زیبایی‌شناسی در نظم اجتماعی مدرن» به قلم آنتونی گیدنز، اولریش بک و اسکات لاش مطرح شد. مقاله حاضر میکوشد تا از خلال نقد و تفسیر ایده کانونی این اثر سویه‌های پنهان مدرنیته نوپدید را بررسی کند و نشان دهد چگونه ایده ایجابی مدرنیته بازاندیشانه می‌تواند ناظر بر پیدایش مفهومی سلبی و بحران‌زده از مدرنیته باشد. این نوشتار در سه سطح توصیف، تحلیل و نظرورزی سامان یافته است: نخست و در سطح توصیفی عناصر اصلی تشکیل‌دهنده «مدرنیته بازاندیشانه» را معرفی می‌کنیم. دوم و در سطح تحلیلی میکوشیم تا به تعبیر لئو اشتراوس نظری به «بین‌سطور» بیفکنیم و سویه‌های پنهان این ایده را آشکار سازیم. در اینجا نشان خواهیم داد که در مفهوم‌پردازی‌های صورت‌گرفته همواره دو سناریوی رقیب وجود دارد: سناریوی ایجابی و آرمانی و سناریوی سلبی و پادآرمانی. به نظر میرسد سناریوی نخست رویه آشکار و سناریوی دوم رویه پنهان این ایده است. در انتها و در مقام نظرورزی

* استادیار جامعه‌شناسی سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،
S.sadeghizadeh@lhcs.ac.ir

** استادیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران، Nouri.mokhtar63@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۱

به طرح ایده «مدرنیته بحران‌زده» خواهیم پرداخت و نشان می‌دهیم که چگونه در سایه تقویت روزافزون مدرنیسم، شاهد تضعیف فزاینده مدرنیته هستیم.

کلیدواژه‌ها: مدرنیته بازاندیشانه، بازاندیشگی نهادی، مدرنیته، مدرنیسم، مدرنیته بحران‌زده.

۱. مقدمه

مدرنیته بازاندیشانه: سیاست، سنت و زیبایی‌شناسی در نظم/اجتماعی مدرن یکی از مهمترین آثار علمی درباره مدرنیته به شمار میرود که در آن آنتونی گیدنز، اولریش بک و اسکات لش، سه نفر از برجسته‌ترین جامعه‌شناسان جهان میکوشند تا به پرسشهایی بنیادین درباره مدرنیته پاسخ دهند. به باور آنها مدرنیته امروزی تفاوت‌های بنیادینی با مدرنیته کلاسیک دارد و از نظر ماهیت و سازوکار متفاوت است. مدرنیته بازاندیشانه هنگامه‌ای جدید است؛ هنگامه‌ای که در آن انسان مدرن در مسیر مدرن‌سازی درنگ می‌کند و به تماشای بیم‌ها و امیدهای پیش رو مینشیند؛ پیروزی‌ها و شکست‌های گذشته را پیش چشم می‌آورد و بازاندیشانه و بازنگرانه راه خود را از سر میگیرد. این اثر نشان می‌دهد که در دوره جدید فهم ما از سیاست، سنت، طبیعت و جامعه دستخوش دگرگونی‌های سترگی شده است. در این اثر نظریه جدید مدرنیته بازاندیشانه طرح شده است. نویسندگان این کتاب با طرح این نظریه در پی دو هدف عمده اند: نخست پدید آوردن جهت‌گیری نوینی در علم جامعه‌شناسی و دیگر ایجاد برابرنهادی در پیش روی نظریه پست مدرن. بنابراین میتوان گفت که پست مدرنیسم بر شالوده‌شکنی (deconstruction) درک اجتماعی مدرن تکیه میکند اما مدرنیته بازاندیشانه دیدگاهی بازشالوده‌سازانه (reconstructive view) (بازساختی) را ارائه میدهد (Beck, Bonss & Lau, 2003: 23-26).

این نظریه با تمرکز بر مناسبات نوین اجتماعی در غرب از نظریات جامعه‌پسا صنعتی و جامعه‌پسامادی گرا نیز تاثیر میپذیرد (Beck, Bonss & Lau, 2003: 15).

با پایان جنگ سرد، فروپاشی بلوک شرق، عالم‌گیر شدن سرمایه‌داری و پیشرفت فناوری‌ها صورت‌بندی نوینی از نظم جهانی معاصر پدید آمده و زندگی اجتماعی و زیست‌بوم طبیعی را دستخوش دگرگونی‌ها و دگردیسی‌های رادیکال کرده است و در این هنگامه جدید، مفهوم مدرنیته بیش از پیش از نسخه کلاسیک خود فاصله گرفته است. هر چند این نویسندگان در موارد مختلفی نظرات متفاوتی دارند اما نقطه عزیمت بحث هر سه آنها پیدایش نوع جدیدی از مدرنیته است که آنرا «مدرنیته بازاندیشانه» می‌نامند. ایده کانونی

طرح مفهوم «مدرنیته بحران‌زده» بر پایه ... (سلمان صادقی‌زاده و مختار نوری) ۱۰۳

بحث آنها بر اساس گذار در امر مدرن شکل می‌گیرد. بدین معنا که دوره مدرنیته ساده یا کلاسیک به پایان رسیده و شاهد آغاز دوره مدرنیته بازاندیشانه یا متأخر هستیم.

چوانکی هی در مقاله‌ای با عنوان «علم مدرنیزاسیون» بر آن است که مفهوم مدرنیته بازاندیشانه ناظر بر تاسیس مدرنیته دوم است و این مدرنیته دوم در برابر مدرنیته اول قرار دارد، همانطور که مدرنیته اول در برابر سنت گرایی فئودال قرار داشت؛ به نظر او این مدرنیته دوم ناظر بر تکمیل پروژه مدرنیته است که در آن شاهد اعطای حقوق فرهنگی و سیاسی جدید و پیدایش دولت‌های رفاه هستیم. (He, 2012: 111, 215).

مفهوم مدرنیته بازاندیشانه به لحاظ نظری از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و تحولات معاصر را از دریچه تحول در مدرنیته ارزیابی میکند. همانطور که میدانیم، پیدایش مدرنیته کلاسیک نقطه گسست از وضعیت ایستای سنت و پایانی بر جامعه بازتولیدگر به شمار می‌رود. در واقع، پیدایش امر مدرن با «پایان‌ها» و «آغازهای» مهمی همراه بوده و سرنوشت پروژه مدرنیته میتواند سرنوشت تحولات اجتماعی را در گستره ای جهانی تغییر دهد.

مدرنیته بازاندیشانه رابطه متفاوتی با سنت برقرار میکند. در واقع اگر مدرنیته کلاسیک در تضاد با سنت هویت‌یابی میکرد، اکنون مدرنیته بازاندیشانه نه در تضاد با سنت که در گفتگوی با آن هویت‌یابی می‌کند. مفهوم «جامعه خطر» در نزد بک، مفهوم «بازاندیشگی نهادی» و «جامعه پسااستی» در نزد گیدنز و مفهوم «بازاندیشگی جماعتی» و «استی‌سازی بازاندیشانه» در نزد اسکات لش همگی ناظر بر برقراری گفتگویی معرفت‌شناختی میان سنت و مدرنیته‌اند.

البته لازم به یادآوری است که بک، گیدنز و لش نظریه خود را با عنوان اصلی «مدرنیزاسیون بازاندیشانه» منتشر کرده اند اما در بطن و متن نظریه میتوان به سهولت دریافت که آنها بیش از هر چیز از نوعی آرمانی با عنوان «مدرنیته بازاندیشانه» سخن می‌گویند. از همین روست که جرارد دلانتی در مدخلی در دایره المعارف جامعه‌شناسی وایلی-بلکول به درستی این دو عبارت را همدریف هم قلمداد کرده است (Delanty, 2011: 408-409).

بررسی کتاب یادشده بر پایه روش‌شناسی تحلیل متن صورت گرفته و شامل سه مرحله توصیف، تحلیل و نقد است. بر پایه این روش ابتدا اطلاعات عینی اثر منتقل میشود، سپس میکوشیم ساختارها و معانی را بررسی کنیم و در نهایت برپایه قضاوت مبتنی بر شواهد

سویه‌های مکنون در نظریه نویسندگان را واکاوی و برپایه آن بحران در بستر مدرنیته ساده را صورت‌بندی نظری خواهیم کرد. بنا بر آنچه رفت، نوع این تحقیق کیفی، رویکرد آن انتقادی و روش گردآوری داده‌های آن کتابخانه‌ای و اسنادی است. رهیافت نقد اثر نیز مبتنی بر «نقد سازه‌ای» است. نقد سازه‌ای رهیافتی در نقد کتاب است که بر پایه آن میزان اعتبار مبانی نظری و همچنین سازگاری درونی عناصر به کار رفته برای تبیین تئوریک مسئله مورد بررسی قرار می‌گیرد (قاسمی، کشکر و ایزدپرست، ۱۳۹۴: ۴۹).

در ادامه میکوشیم تا پس از ارائه پیشینه نظری، نخست توصیفی جامع از مفهوم مدرنیته بازاندیشانه ارائه کنیم، سپس این مفهوم را مورد تحلیل قرار دهیم و در نهایت بر پایه تحلیل ارائه شده به نقد و طرح مفهوم نوین «مدرنیته بحران‌زده» خواهیم پرداخت.

۲. پیشینه و ادبیات نظری

میتوان گفت نخستین اثری که بذر مفهوم «مدرنیته بازاندیشانه» را در خود پروراند کتاب *جامعه خطر*: به سوی مدرنیته‌ای نوین از اولریش بک بود. این اثر به سال ۱۹۹۲ نگاشته شده و در دیوار بلند ادراک ما از امر مدرن، شکافی سترگ پدید آورد. در این اثر از شکلگیری جامعه‌ای نوین سخن به میان می‌آید؛ جامعه‌ای که دیگر نمیتوان آنرا بر پایه مختصات مدرنیته کلاسیک توضیح داد (Beck, 1992). با این وجود، در اثر یادشده به اجمال از مدرنیته‌ای نوین سخن می‌رود و به ندرت میتوان تصویر روشنی از مدرنیته بازاندیشانه مشاهده کرد. مفهوم مدرنیته بازاندیشانه نخستین بار به سال ۱۹۹۴ و در اثری با همین عنوان به قلم اولریش بک، آنتونی گیدنز و اسکات لش طرح شد (بک، گیدنز و لش: ۱۴۰۲)؛ بک پس از آن و در سال ۱۹۹۶ در اثری با عنوان *بازآفرینی سیاست: بازاندیشی مدرنیته در نظم اجتماعی جهانی* به بررسی تحول در معنای مدرنیته کلاسیک و به تبع آن بازتعریف امر سیاسی پرداخت (Beck, 1996: 32-45). سپس بک به سال ۱۹۹۹ کتابی با عنوان *جامعه‌شناسی کار: (دنیای شگفت‌انگیز کار در مدرنیته بازاندیشانه)* نگاشت و در آن به تشریح ماهیت روابط تولید در عصر مدرنیته بازاندیشانه پرداخت (بک، ۱۳۹۵). از دیگر آثاری که میتوان در آنها مختصات مدرنیته بازاندیشانه را یافت میتوان به *تجدد و تشخیص* (گیدنز، ۱۳۷۸) و *پیامدهای مدرنیت* (گیدنز ۱۳۹۲) اشاره کرد.

از دیگر اندیشمندانی که به بررسی ویژگی‌های این مدرنیته جدید پرداخته‌اند، میتوان به باومن اشاره کرد. باومن در اثر مهم خود با عنوان *مدرنیته و دوسوگرایی* به صورت‌بندی

طرح مفهوم «مدرنیته بحران‌زده» بر پایه ... (سلمان صادقی‌زاده و مختار نوری) ۱۰۵

نوبین اجتماعی در عصر مدرنیته بازانديشانه اشاره کرده است (Bauman, 1991)؛ او همچنين به تحول در نظام معرفت‌شناختی ما پرداخته و به طرح مباحثی پیرامون «اخلاق قضاوت» می‌پردازد (Bauman, 1991: 192).

اگر نوع مواجهه با مدرنیته را بر پایه سه قسم اعتراض، خروج و وفاداری دسته‌بندی کنیم، نظریه پردازان مدرنیته بازانديشانه مواجهه ای وفادارانه با مدرنیته داشته‌اند درست به مانند راولز و هابرماس. در برابر برخی مانند لیونار و فوکو از مرزهای معرفت‌شناختی مدرنیته خارج شده‌اند و برخی دیگر مانند مک‌اینتایر و اشتراوس راه اعتراض به مدرنیته را در پیش گرفته‌اند (نوری، ۱۳۹۹: ۳۹-۴۰).

در مجموع از آنچه رفت آشکارا میتوان دریافت که مفهوم مدرنیته بازانديشانه پیشینه نظری دیرپایی ندارد. این واقعیت از یکسو کار این نوشتار را سهل و از دیگر سو دشوار میکند. سهل از جهت اندک بودن منابع مورد بررسی و دشوار از جهت پرداختن به تفاسیر برآمده از این مفهوم. اما یک چیز روشن است و آن اینکه تنها اثری که میتوان به مثابه مرجع شناخت این مفهوم در نظر گرفت، همان کتاب مدرنیته بازانديشانه است. در این نوشتار با محوریت این اثر و البته با بهره‌برداری از آثار مرتبط با مفهوم یادشده به توصیف عناصر اصلی مفهوم مدرنیته بازانديشانه می‌پردازیم.

۳. بنیان‌های نظری مدرنیته بازانديشانه

چنانچه بخواهیم دالی مرکزی برای کتاب «مدرنیته بازانديشانه: سیاست، سنت و زیبایی‌شناسی در نظم اجتماعی مدرن» بیابیم ناگزیر باید به واژه «بازانديشگی» (reflexivity) رجوع کنیم. واژه ای که در کانون مدرنیته بازانديشانه قرار دارد. این واژه از سوی بک، گیدنز و لش به اشکال مختلفی تفسیر شده است. بازانديشگی مفهومی جدید در سپهر تفکر اجتماعی به شمار میرود که ناظر بر نوعی مواجهه مجدد با پیامدهای برآمده از وضعیت‌هایی است که نگارنده در اینجا آنرا «وضعیت‌های اندیشیده» می‌نامد. یعنی کنشگران اجتماعی با تکیه بر عقلانیت فردی و جمعی خود دست به ایجاد تغییر در محیط طبیعی، سیاسی، اجتماعی یا فرهنگی می‌زنند تا وضعیت موجود را به وضعیتی مطلوب بدل کنند. یا به بیان دیگر، آرمان‌های ذهنی خود را بر تن واقعیت عینی بیوشانند. در چنین شرایطی است که کنشگران میتوانند واقعیت‌ها را بر پایه آرمان‌ها اصلاح یا تعدیل کنند و «وضعیتی اندیشیده» را پدید آورند که جایگزین «وضعیت نیندیشیده» یا «وضعیت ازپیش‌موجود» میشود.

بنابراین «وضعیت اندیشیده» وضعیتی است که برآیند و پیایند خرد مدرن انسانی باشد. اما زمانیکه این وضعیت جدید تحقق یافت، لزوماً وضعیتی مطلوب نیست و بی‌تردید با کاستی‌هایی همراه است. در اینجا است که ما ناگزیر از بازاندیشی درباره‌ی امر اندیشیده هستیم. یا به تعبیر دیگر می‌توانیم بگوییم با دوگانه‌ای از «وضعیت پیش‌اندیشانه» در برابر «وضعیت بازاندیشانه» مواجه می‌شویم. اینجا است که مفهوم بازاندیشی معنا پیدا می‌کند. در واقع معنای عمومی بازاندیشی را نیز در همین بستر باید درک کرد. اما زمانیکه از مدرنیته‌ی بازاندیشانه سخن می‌گوییم به طور خاص از بازاندیشی مدرنیته‌ی متأخر درباره‌ی مدرنیته‌ی ساده سخن می‌گوییم. یعنی اگر مدرنیته‌ی ساده را «وضعیتی پیش‌اندیشانه» در نظر بگیریم، مدرنیته‌ی متأخر ناظر بر «وضعیتی بازاندیشانه» است (صادقی‌زاده، ۱۴۰۲: ۲۷۷).

اما اولریش بک معنایی کلان‌تر از مفهوم «بازاندیشگی» در نظر دارد. به نظر او بازاندیشگی در وهله‌ی نخست نوعی بازتابندگی به شمار می‌رود؛ گویی مدرنیته در آینه‌ی وضعیت نوپدید خودش را می‌بیند و نسبت به خودش واکنش نشان می‌دهد. بک می‌گوید مدرنیته ساده «خوبی‌هایی» را به وجود آورد. اما این خوبی‌ها به نوبه‌ی خود «بدی‌هایی» را در پی داشت. آثار جانبی و خطرات ناشی از «خوبی‌های» مدرنیته ساده به همان بدی‌هایی بدل شد که مدرنیته بازاندیشانه در پیوند با آنها درک می‌شود (بک، ۱۴۰۲: ۴۵).

در واقع، خوبی‌های مدرنیته‌ی ساده وقتی پیش روی آینه‌ی پیامدهای خود نشست، انعکاس و بازتابی هراس‌انگیز از خود را دید که بک بر این انعکاس نام بازاندیشگی گذارده است. این پیامدهای هراس‌انگیز همان بدی‌های حاصل از مدرنیته‌ی ساده است که ناظر بر مجموعه‌ای از خطرات خودساخته است؛ خطراتی که نوعی انقطاع در نوگرایی پدید آورده اند و زمینه ساز گذار از جامعه صنعتی اولیه به جامعه خطر شده اند (ریتزر، ۱۳۷۴: ۷۳۲).

اما نکته‌ی جالب توجه آنجاست که بک «بدی‌های» مدرنیته‌ی ساده را نه به پای شکست که به پای پیروزی مدرنیته مینویسد: «نهادها وقتی به موفقیت می‌رسند، فرومی‌پاشند»؛ این عبارت مونتسکیو سنگ بنای استدلال اولریش بک برای توضیح مدرنیته بازاندیشانه است، او معتقد است دوران مدرنیته کلاسیک (یا مدرنیته ساده و ارتدوکس) به پایان رسیده است و این دوران با بحران در نظم مدرن همراه است اما این بحران پیامد شکست نیست، بلکه پیامد پیروزی مدرنیته کلاسیک است که پس از دست یافتن به اهداف خود از بین می‌رود و جای خود را به نوع جدیدی از مدرنیته (یعنی مدرنیته بازاندیشانه) می‌دهد. بک معتقد است

طرح مفهوم «مدرنیت بحران‌زده» بر پایه ... (سلمان صادقی‌زاده و مختار نوری) ۱۰۷

که بازاندیشی امری فردگرایانه، ارادی و آگاهانه است، در حالی که بازاندیشی مانند انعکاس نور است؛ نه فردگرایانه است، نه ارادی و نه آگاهانه (صادقی‌زاده، ۱۴۰۲: ۲۷۷-۲۷۸)، البته مدرنیت بازاندیشانه بر بستری از نقد مدرنیت کلاسیک یا به تعبیر تورن مدرنیت فاتح بنا شده است؛ آنچه آلن تورن از آن با عنوان «مدرنیت فاتح» یاد میکند، خوانشی تنگ‌نظرانه از مدرنیت است که آنرا به عقلانی‌سازی و غلبه بر طبیعت فرومیکاهد (تورن، ۱۳۹۸: ۱۵۵).

بر پایه این نکات میتوان نتیجه گرفت که بک از منظری «پارادایمی» مفهوم بازاندیشی را تعریف میکند. یعنی برای او بازاندیشی یعنی شکل گرفتن یک کلان‌الگوی جدید که هرچند پیامد دانش و کنش انسانی است اما فرا و ورای اراده انسانی شکل گرفته و عمل میکند. در واقع «جامعه خطر» جامعه‌ای است که زیرسایه خطراتی فرااجتماعی سامان یافته است. (بک، ۱۴۰۲: ۸۴).

در مقابل، گیدنز نه از منظر «پارادایمی» بلکه از منظری «نهادگرایانه» به مفهوم بازاندیشی ارجاع می‌دهد. برای گیدنز بازاندیشی نه بیرون از سامان اجتماعی، که درون سامان اجتماعی در جریان است؛ هرچند سامان اجتماعی جدید با امتداد بی‌پایان فضا-زمان همراه است و بر پایه چهار نهاد اصلی سرمایه‌داری، صنعت، دولت ملی و قدرت نظامی پیوند خورده است. نکته‌ای که گیدنز در اثر دیگرش با عنوان *پیامدهای مدرنیت* به تفصیل بدان پرداخته است (گیدنز، ۱۳۹۲). به نظر گیدنز این ابعاد نهادی چهارگانه در دوره جدید ماهیتی بازاندیشانه یافته اند و همزمان از قدرتی سلبی و ایجابی برخوردارند که گیدنز تلاش میکند با استعاره جاگرنات (Juggernaut) این ویژگی دوگانه را به تصویر بکشد (ریتزر، ۱۳۷۴: ۷۲۲-۷۲۳).

در دیدگاه «نهادگرایانه» گیدنز اعتماد به نظام‌های تخصصی به معنای اعتماد به نهادهایی به شمار میرود که هدایت کلان‌روندهای جامعه جهانی را در اختیار دارند. برای گیدنز بازاندیشی از خلال اعتماد به نهاد و برای اولریش بک بازاندیشی از خلال عدم اعتماد به نهادها شکل می‌گیرد (لش، ۱۴۰۲: ۲۵۲).

با وجود همه تفاوت‌ها نقطه اشتراک مهمی در کار گیدنز و بک وجود دارد و آن مهار «ناامنی» فزاینده در دوره جدید است. هر چند بک بیشتر بر «ناامنی‌های موجودیتی» تمرکز کرده و گیدنز بر «ناامنی اجتماعی» متمرکز است. البته گیدنز از عبارت «ناامنی هستی‌شناختی» استفاده کرده است اما او در پی پیدا کردن راهی است تا از گذر آن انسان

ثبات شخصیتی خود را حفظ کند و جامعه نیز نظم و ثباتش را تداوم بخشد. از این نظر او در پی اعاده امنیت اجتماعی است؛ امنیتی که از پس آن جامعه و گروه‌های اجتماعی معنا و جهت کنش خود را باز یابند. او بنیان این امنیت را در اعتماد به نظام‌های تخصصی می‌بیند.

اما اسکات لاش از دیدگاه متفاوتی به مدرنیته بازانديشانه نظر می‌کند می‌توان گفت لاش دیدگاهی «جماعت‌گرایانه» به مدرنیته بازانديشانه دارد. به نظر نگارنده اگر اولریش بک و آنتونی گیدنز مدرنیته بازانديشانه را ادامه مدرنیته ساده می‌بینند، اسکات لاش بیش از هر چیز مدرنیته بازانديشانه را در انقطاع از مدرنیته ساده درک می‌کند. برای اسکات لاش نه بحث بر سر «نا امنی‌های موجودیتی» است، نه «نا امنی‌های اجتماعی». بلکه او بیش از هر چیز در پی پاسخ به «نا امنی‌های هویتی» است. به نظر لاش مدرنیته ساده پیوندهای هویتی گذشته را از میان برده است و امروزه مهمترین دستور کار باز یابی و بازسازی این پیوندهاست؛ پیوندهایی که بیش از هر چیز ماهیتی جماعتی دارند (صادقی‌زاده، ۱۴۰۲: ۲۷۹-۲۸۰).

در واقع هر چند صورت‌بندی نظری هر سه اندیشمند از مفهوم بازانديشگی اشتراکات مهمی دارد اما دیدگاه آنها به این مفهوم متفاوت است و هر یک در پاسخ به دشواره ویژه ای نظرات خود را سامان داده اند که در میکوشیم در جدول زیر این تمایزات را به تفکیک نشان دهیم.

جدول ۱. بازانديشگی در دیدگاه سه اندیشمند

اندیشمند	رهیافت نظری	تهدید کانونی	راهبرد جامعه‌شناختی
اولریش بک	رهیافت پارادایمی	تهدیدات موجودیتی	بازانديشگی نهادی
آنتونی گیدنز	رهیافت نهادگرایانه	تهدیدات هستی‌شناختی	جایگزینی نظام‌های سستی با نظام‌های تخصصی
اسکات لاش	رهیافت جماعت‌گرایانه	تهدیدات هویتی	سستی‌سازی بازانديشانه

در مقام جمع‌بندی می‌توان دیدگاه بک را دیدگاهی پارادایمی، دیدگاه گیدنز را دیدگاهی نهادگرا و دیدگاه لاش را دیدگاهی جماعت‌گرا نامید. اما هر سه دیدگاه از چشم اندازی منحصر به فرد مدرنیته بازانديشانه را تعریف می‌کند و به ویژه فردشدگی را در کانون این نوع مدرنیته می‌بیند. این نوع فردشدگی عوامل متعددی دارد اما اگر آنرا به ماهیت فردگرایانه سرمایه داری انگلوساکسن پیوند بزنیم، می‌توانیم بگوییم که فردگرایی رادیکال سرمایه‌مدار در شکل حاد خود می‌تواند خود مدرنیته را نیز به حاشیه برود. زمانی ماکس وبر گفته بود که ماشین سرمایه‌داری با نیروی مذهب روشن شد اما زمانیکه به راه افتاد، مذهب را پشت سر

طرح مفهوم «مدرنیته بحران‌زده» بر پایه ... (سلمان صادقی‌زاده و مختار نوری) ۱۰۹

خود جا گذاشت (وبر، ۱۳۹۹) و شاید اکنون نوبت مدرنیته است تا از ماشین سرمایه‌داری جا بماند. البته افرادی مانند امانوئل والرش‌تاین پیوند تنگاتنگی میان مدرنیته و سرمایه‌داری می‌بینند، حال آنکه سرمایه‌داری بیش از هر چیز در پیوند با مدرنیسم و مدرنیزاسیون قابل توضیح است.

۴. مدرنیته بازاندیشانه در ترازوی نقد

همانگونه که پیشتر اشاره کردیم ادعای کانونی نویسندگان این اثر آن است که دوره مدرنیته ساده (یا مدرنیته پایین، متقدم و کلاسیک) به پایان رسیده و شاهد آغاز دوره مدرنیته بازاندیشانه (یا مدرنیته بالا، متأخر و پساکلاسیک) هستیم (بک، گیدنز و لش، ۱۴۰۲: ۱۶-۱۷). در ظاهر این ادعا میتوان نوعی بلوغ در مدرنیته را متصور شد، بلوغی که از خلال آن مدرنیته گامی به جلو برداشته است. حتی در گزینش واژه‌های معرف دوره جدید نیز میتوان وجود این پیش‌فرض را احساس کرد. هر چند هیچ یک از نویسندگان با قطعیت از بلوغ در مدرنیته سخن نمی‌گویند و در مواردی سوئه ارتجاعی این وضعیت جدید را نیز یادآور میشوند، اما در مجموعه پیدایش مدرنیته بازاندیشانه را تحولی ایجابی، روبه‌جلو و پیشرونده ارزیابی میکنند.

الریش بک مدرنیته بازاندیشانه را به دیده محصول و میوه مدرنیته ساده میبیند. به نظر او مدرنیته بازاندیشانه نتیجه موفقیت مدرنیته ساده است و اکنون کنشگران از قابلیت بیشتری برای کنشگری برخوردارند (بک، گیدنز و لش، ۱۴۰۲: ۲۰).

گیدنز نیز مدرنیته بازاندیشانه را با توسعه افکار عمومی هم‌پیوند میدانند. به باور او در دوره مدرنیته نظام‌های تخصصی جایگزین نظام‌های سستی شده‌اند و اعتماد به این نظام‌ها جای ایمان به سنت را گرفته است. اما در دوره مدرنیته بازاندیشانه این اعتماد به «اعتمادی فعال» بدل شده است. یعنی اگر چه در دوره مدرنیته ساده نیز اعتماد به نظام‌های تخصصی وجود داشت، اما آن اعتماد، اعتمادی منفعل به شمار میرفت زیرا شهروندان تنها تابع نظر متخصصان بودند اما در دوره جدید شهروندان با انتخاب‌های خود میتوانند نظام تخصصی خاصی را برگزینند و برکشند و از این میانه اراده خود را در مدیریت جامعه اعمال کنند. در واقع نظام‌های تخصصی در دوره مدرنیته متأخر ماهیتی دموکراتیک یافته‌اند. این نظام‌های تخصصی دموکراتیک شکل جدیدی از حوزه عمومی به شمار میروند که به نوبه خود فضای حیاتی زیست‌جهان را گسترش میدهند (بک، گیدنز و لش، ۱۴۰۲: ۱۲۵).

اما اسکات لاش از دیدگاه متفاوتی مدرنیته بازانديشانه را به چشم فرصتی نوپديد می‌نگرد. اسکات لاش بر آن است که وضعیت بازانديشانه جديد ناظر بر بازننگری در سمت و سوی توسعه است؛ توسعه‌ای که از خلال آن شاهد تشديد و تسريع فرايند «فردی‌سازی» بوده ایم. لاش معتقد است که در دوره جديد فروپاشی حلقه‌های هویتی وجه آسیب‌زای خود را آشکار کرده و اکنون در گوشه و کنار جهان شاهد سربرآوردن پیوندهای جماعتی جدیدی برای مقابله با فردی‌سازی فراينده هستیم (بک، گیدنز و لاش، ۱۴۰۲: ۱۹۷).

اما اگر مدرنیته بازانديشانه، پروژه ای برای بازانديشی در مدرنیته ساده است، آنگاه خودِ مدرنیته ساده چیست؟ چه شالوده‌هایی دارد و بر چه اصولی استوار است؟ سازوکارهای آن چیست و نیروی محرکه خود را از کجا می‌گیرد؟ برای پاسخ به این پرسش ابتدا باید به نظرات بنیان‌گذاران مدرنیته ساده (کلاسیک) به ویژه دکارت و کانت رجوع کرد. اینان مدرنیته را بیش از هر چیز در پیوند با خلق سوژه تبیین می‌کنند. رُنه دکارت شکل اولیه سوژه را ترسیم کرد. آنجا که با شک دستوری خود قاعده کوژیتو^۱ را وضع کرد و سوژه شناسا را به مثابه تنها اصل یقینی در نظر گرفت: «ارشمیدوس برای از جاکندن کره زمین و انتقال آن به جایی دیگر چیزی جز نقطه ای ثابت و بی حرکت نمی‌خواست؛ من هم اگر بخت یار باشد و فقط یک اصل یقینی پیدا کنم حق دارم امیدهایی عالی پیروانم» (دکارت، ۱۳۹۲: ۳۴). کانت نیز روشنگری را برآیند خلق «سوژه شناسا» میدانند: «روشنگری خروج آدمی است از نابالگی به تقصیر خویش خود و نابالگی یعنی ناتوانی در بکارگیری خرد خود بدون هدایت دیگری» او در ادامه مینویسد «دلیر باش در به کار گرفتن فهم خویش! این است شعار روشنگری» (کانت، ۱۳۹۲: ۵۱).

اما با گذشت بیش از دو قرن اکنون باید با دیدگاهی انتقادی با مدرنیته کلاسیک مواجه شد مشروط بر آنکه در نقد مدرنیته کلاسیک بنیان‌های آنرا به درستی شناخته و تبیین کنیم. در میان جامعه‌شناسان معاصر از جمله برجسته‌ترین اندیشمندانی که در مقام منتقد مدرنیته به تبیین ارکان آن پرداختند، میتوان به مارشال برمن و آلن تورن اشاره کرد. با این تفاوت که برمن مدرنیته را با سیمایی فاوستی ترسیم میکند و آنرا در مقام میانجی مدرنیسم و مدرنیزاسیون مینشاند. (برمن، ۱۳۷۹: ۴۹-۴۸)، اما تورن به سنت آباء مدرنیته وفادار می‌ماند و در همان چارچوب، مدرنیته کلاسیک را تبیین و سپس نقد میکند. به همین دلیل در اینجا برای تعریف مدرنیته به آراء تورن استناد میکنیم.

به نظر این اندیشمند درون‌مایه مدرنیته چیزی نیست جز اراده معطوف به دانش از یک سو و مبارزه برای به رسمیت‌شناساندن کرامت و حقوق انسانی از دیگر سو. نخستین اصل در خردورزی و پذیرش خرد انسانی به مثابه معتبرین منبع شناخت تجلی می‌یابد و اصل دوم در پذیرش حقوق عام و بنیادین بشر و تلاش برای برپایی و پرمایگی مردم‌سالاری (تورن، ۱۳۹۸: ۱۴).

پذیرش این دو اصل دو نتیجه منطقی گریزناپذیر خواهد داشت: نخست آنکه هر دوره تاریخی که نمایانگر تلاش برای برکشیدن خرد انسانی و مبارزه برای پاسداری از حقوق بنیادین بشر است، دربرگیرنده «عناصری از مدرنیته» است. دو دیگر اینکه هرگونه مواجهه اصیل سنت‌ها با مدرنیته، از رهگذر پذیرش و درونی‌سازی این دو اصل ممکن خواهد بود. حال، این اراده در هر ظرف زمانی و مکانی صورتی متفاوت به خود می‌گیرد و از همین رو است که باید از شیوه‌های متفاوت مدرنیزاسیون سخن گفت. البته به نظر تورن بایسته این درونی‌سازی وجود بستری تاریخی و فرهنگی است (تورن، ۱۳۹۸: ۱۱۵-۱۲۸).

بنابراین مدرنیته بر دو بنیان استوار شده است: نخست اصالت خرد انسانی و دوم پاسداری از حقوق بنیادین بشر. اما اگر فقط همین دو مبنا را برای مدرنیته قائل باشیم آنگاه جایگاه دیگر پدیده‌های مدرن مانند سرمایه‌داری، دولت‌ملی، صنعت‌گرایی و علم‌گرایی را چگونه توضیح دهیم؟

بنابر ملاحظات مهم نظری تفکیک میان سه مفهوم مدرنیته، مدرنیزاسیون و مدرنیسم اهمیتی زیربنایی دارد. در واقع، مدرنیته بیانگر انگاره‌ای بسیط است که دو ستون اصلی دارد: احترام به خرد و پذیرش حقوق بنیادین بشر. مدرنیزاسیون شیوه پیوند مدرنیته با زمینه‌های تاریخی غیر مدرن است. بنابراین، هرچند فقط یک مدرنیته وجود دارد، به تعداد زمینه‌های تاریخی و فرهنگی مختلف می‌توان از شیوه‌های مختلف مدرنیزاسیون سخن گفت. در نهایت، مدرنیسم ناظر بر گرویدن به امر مدرن است. این گرویدن در اشکال مختلفی تحقق می‌یابد. در رادیکال‌ترین شکل مدرنیسم می‌تواند به انگاره‌ای ایدئولوژیک از مدرنیته بدل شود که سعی دارد تجربه مدرنیزاسیون غربی را یگانه‌مسیر مدرنیزاسیون جلوه و آن را به سراسر جهان تسری دهد، برداشتی که در آخرین تحلیل به امپریالیسم می‌انجامد. در معتدل‌ترین شکل نیز مدرنیسم گرایش به تحقق امر مدرن در بسترهای سنتی زندگی جمعی است. در اینجا می‌بینیم که مدرنیسم بیشتر با رویه‌های ظاهری امر مدرن سروکار دارد. بیش از آنکه فرایندی اگزیستانسیال و ماهیتی باشد، رویه‌ای پرگماتیستی و فرمالیستی است.

از اینرو میتوان در مقام ترجمه، مدرنیسم را به نوگرایی و مدرنیزاسیون را به نوسازی برگردان کرد. در واقع این شیوه متداول از ترجمه واژگان یادشده کاملاً دقیق به نظر میرسد. اما واژه مدرنیته به برابرواژه‌های پرشماری برگردان شده است که از جمله آنها می‌توان به تجدد، تجددطلبی، امروزی‌گری و نوگرایی اشاره کرد.

نوشتار حاضر بر پایه ملاحظات نظری یادشده برابرواژه «نونگری» را برای ترجمه مدرنیته پیشنهاد می‌دهد. برابرواژه «نونگری» می‌تواند ماهیت اندیشه‌ای و اگزیستانسیالیستی مفهوم مدرنیته را بازنمایی کند. همچنین کاربرست این واژه می‌تواند تمایز آن را با دو مفهوم نوگرایی و نوسازی نشان دهد و بر ماهیت انتزاعی آن تاکید گذارد.

با توجه به این تمایز مفهومی به پرسشی که در بالا طرح کردیم، بازمیکردیم؛ پدیده‌های مدرنی مانند سرمایه‌داری، دولت‌ملی، صنعت‌گرایی و علم‌گرایی هیچ‌یک در زمره بنیان‌های مدرنیته قرار ندارند. بلکه تمامی آنها در اصل پیامدهای مدرنیته به شمار می‌آیند و آنها را باید زیر مفهوم مدرنیسم طبقه‌بندی کرد. همین قاعده درباره تمایز پست‌مدرنیسم از پست‌مدرنیته نیز صادق است؛ در حالیکه پست‌مدرنیته ناظر بر شیوه‌ای از تفکر است، پست‌مدرنیسم ناظر بر ظهور و بروز آن شیوه از تفکر در کالبد آثار هنری، معماری، سینما و صنایع پوشاک است.

اکنون و با توجه به این تمایزگذاری معرفت‌شناختی می‌توان ادعا کرد که نویسندگان این اثر بیش و پیش از هر چیز بر زمین مدرنیسم گام زده‌اند. برای نمونه برای ال‌ریش بک «وضعیت مدرن» بیش از هر چیز با علم‌گرایی و صنعت‌گرایی هم‌نشین است. گیدنز نیز بیش از هر چیز مدرنیته را به مثابه چارچوبی نظام‌ساز در نظر می‌گیرد و نهادهای چهارگانه سرمایه‌داری، دولت‌ملی، صنعت‌گرایی و قدرت نظامی جدید را در کانون نظام مدرن قرار میدهد. اسکات لث نیز مدرنیته را به چشم تحولی «جامعه‌ساز» می‌نگرد؛ تحولی که از مسیر گذار از پیوندهای گمنشافتی به گزلفشافتی رخ می‌دهد (بک، گیدنز و لث، ۱۴۰۲: ۲۰۹-۲۱۳). البته تاکید بر پیوند مدرنیته با سرمایه‌داری چیزی است که در آثار امانوئل والرش‌تاین نیز بدان برمی‌خوریم. جایکه او جهانی شدن مدرنیته را با جهانی شدن سرمایه‌داری همراه می‌بیند. بنا بر آنچه رفت، میتوان مهمترین نقد بر نظریه مدرنیته بازاندیشانه را ناظر بر رویکرد التقاطی آن به دو مفهوم مشابه اما متمایز مدرنیته و مدرنیسم دانست. این التقاط موجب شده است تا مبدعان مفهوم مدرنیته بازاندیشانه شرایط برآمده از مدرنیسم را به مثابه

طرح مفهوم «مدرنیته بحران زده» بر پایه ... (سلمان صادقی زاده و مختار نوری) ۱۱۳

مبنایی برای تحلیل مدرنیته جدید در نظر بگیرند و با تمرکز محض بر پیکربندی های اجتماعی مدرنیستی، از مبانی فلسفه مدرنیته غافل شوند.

۵. مدرنیته بحران زده؛ نگاهی به نیمه پنهان مدرنیته بازاندیشانه

بنابر آنچه در بخش پیشین بیان شد، به نظر میرسد موضوع اصلی بحث هر سه نویسنده دست کم از بعد روش شناختی نه بر مدرنیته بلکه بر مدرنیسم متمرکز شده است. بحث الریش بک دربردارنده این نکته است که «مدرنیته ساده» با موفقیت به اهدافش رسیده است. البته در اینکه علم گرایی و فناوری موفقیت های چشمگیری داشته اند، تردیدی نیست. اما مگر مدرنیته چه اهدافی داشته است؟ آیا هدف مدرنیته به زانو در آوردن طبیعت در برابر انسان بوده است؟ یا برآوردن سیاست فراوانی یا بازاری سازی تمامی مناسبات غیربازاری؟ فراتر از این پرسشها، آیا میتوان گسترش سرمایه داری، پیشرفت فناوری و نفوذ بورکراسی را به معنای تقویت مدرنیته در نظر گرفت؟

اگر برای مدرنیته ماهیتی حقوقی و انسان شناختی قائل باشیم این ماهیت لزوماً با هیچ یک از صفات یادشده عجین نیست. همانگونه که پیش از این بیان شد، نوشتار حاضر معادل نونگری را برای مدرنیته پیشنهاد می کند. البته مدرنیته فقط به نونگری محدود نمیشود؛ مدرنیته مهمتر از هر چیز امری «بنیان مند» است. یعنی نونگری آن برآمده از بنیان های حقوقی و ارزشهای انسانی عام است. بنابراین مدرنیته را باید در معنای «نونگری بنیان مند» در نظر گرفت.

آنچه آلن تورن از آن با عنوان «مدرنیته فاتح» یاد میکند، خوانشی تنگ نظرانه از مدرنیته است که آنرا به عقلانی سازی و غلبه بر طبیعت فرومیکاهد (تورن، ۱۳۹۸: ۱۵۵).

اگر مدرنیته را در معنای «نونگری بنیان مند» در نظر بگیریم، آنگاه نمیتوان موفقیت آنرا بر پایه معیارهای فنی و با محک عقلانیت ابزاری سنجید. ممکن است این نقد با این پاسخ همراه شود که الریش بک و همچنین گیدنز نه از پیروزی مدرنیته بلکه از پیروزی «نهادهای» مدرنیته سخن گفته اند. به درستی نیز می توان و باید علم گرایی و به تبع آن صنعت گرایی و فناوری را از نهادهای مدرنیته یا دست کم از نهادهای «مدرن» به شمار آورد. اما درستی همین ادعا نیز محل تردید است. برای نمونه اگر صنعت گرایی را از نهادهای مدرنیته در نظر بگیریم آنگاه پیروزی این نهاد در گروی تحقق اهداف و پیگیری جهت گیری های کلان مدرنیته است. به دیگر سخن، صنعت گرایی زمانی موفق است که در تثبیت حقوق بنیادین

بشر و تقویت عرصه خردورزی نقشی سازنده ایفا کند. اگر صنعت‌گرایی به ابزاری برای کنترل و محدودسازی کنش انسانی بدل شود و زیست‌جهان را به محاصره خود درآورد، دیگر نمی‌توان آنرا نهادی موفق به شمار آورد. بنابراین میتوان در درستی ادعای بک مبنی برآنکه «بدی‌های» جامعه پسا صنعتی نتیجه موفقیت نهادهای مدرنیته است، تردید کرد. همچنین عالم‌گیر و عالم‌گستر شدن نهادهای مدرن را که گیدنز بدان اشاره می‌کند، نمی‌توان با پیروزی مدرنیته هم‌معنا گرفت. در واقع آنچه امروزه بیشتر به چشم می‌آید، نه پیروزی مدرنیته که پیروزی مدرنیسم است؛ پیروزی‌ای که ممکن است روی دیگرش شکست آرمان‌های مدرنیته و امتناع «نونگری بنیان‌مند» باشد (صادقی‌زاده، ۱۴۰۲: ۲۸۵).

الریش بک، آنتونی گیدنز و اسکات لش هر سه بر این نکته اتفاق نظر دارند که پیدایش مدرنیته بازاندیشانه به معنای افزایش انعطاف در مدرنیته و همچنین افزایش ظرفیت کنشگری شهروندان است. به باور آنها فردی‌شدن یا فردی‌سازی موجب شده است تا افراد رها از کمند ساختارهای کهنه بتوانند با آزادی و اختیار عمل بیشتری خود را تحقق بخشند و مشارکت فعال‌تری در عرصه اجتماعی و فرهنگی داشته باشند. این نکته‌ای است که در سراسر گفتار و نوشتار آنها موج می‌زند و می‌توان آنرا نیمه آشکار مدرنیته بازاندیشانه نامید. اما مدرنیته بازاندیشانه نیمه پنهانی نیز دارد؛ یا به بیان دقیق‌تر نیمه‌ای کمتر آشکار که به اجمال و اختصار بدان پرداخته شده است.

نویسندگان اثر هر چند بر نیمه آشکار و روشن مدرنیته بازاندیشانه تمرکز کرده اند، اما هرگز از نیمه پنهان و تاریک آن غافل نیستند. هر یک از آنها به این نیمه دوم پرداخته اند؛ هرچند بسیار کوتاه و گذرا. برای نمونه الریش بک در اشاره به مفهوم «خودانحلالی» کاملاً بر تکانه‌های معرفت‌شناختی این مفهوم آگاهی دارد. او در بخش نقد و نظر مینویسد:

به هیچ وجه نمیتوان توقع داشت که گذار از جامعه صنعتی کلاسیک به جامعه خودانحلالی و خوداصلاحی به طور خودبه‌خودی رخ دهد. این گذار به عوامل و زمینه‌هایی بستگی دارد که نمیتوان به لحاظ نظری آنها را پیش‌بینی کرد. مهمترین تحلیل در این رابطه این است که بازاندیشگی در مدرنیته تکانه‌های سهمگینی را به همراه دارد؛ این تکانه‌ها یا آب به آسیاب نئوناسیونالیسم‌ها و نئوفاشیسم‌ها خواهند ریخت (به ویژه زمانی که اکثریت بخواهد برای فرار از عدم قطعیت به دامن تصلب‌های تاریخی پناه ببرد)، یا برعکس، به عاملی برای صورت‌بندی مجدد اهداف جوامع صنعتی غرب بدل میشود. (بک، گیدنز و لش، ۱۴۰۲: ۲۳۱).

در خلال سخنان یادشده نکات مهمی را می‌توان دریافت. نخست آنکه اگر بک «خودانحلالی» را از ویژگی‌های مدرنیته بازاندیشانه میدانند و اگر این خودانحلالی ظرفیت تبدیل به جنبشهای فاشیستی را داشته باشد، آنگاه باید گفت که خودانحلالی میتواند نه در پیوست با مدرنیته که در گسست از آن تعریف شود. نکته دوم رویکرد خاص گرایانه بک به مدرنیته بازاندیشانه است؛ رویکردی که توجه او را بیش از هر چیز به جوامع صنعتی غربی معطوف میدارد.

گیدنز بر آن است که «مدرنیزاسیون بازاندیشانه نیز میتواند ماهیتی هیولایی پیدا کند و با خلق ناامنی‌های جدید شکل‌های نوینی از انقیاد را به وجود آورد.» (بک، گیدنز و لش، ۱۴۰۲: ۲۴۴). این ماهیت هیولایی دقیقاً ناظر بر نیمه پنهان مدرنیته بازاندیشانه است. گیدنز در این رابطه مینویسد: «در برخی شرایط بازاندیشگی فزاینده میتواند ماهیتی رهایی‌بخش داشته باشد. اما در برخی شرایط نیز میتواند انقیادآور باشد.» (بک، گیدنز و لش، ۱۴۰۲: ۲۴۵). او در ادامه نقد لش را که از منظر اقتصاد سیاسی مطرح میشود، تایید میکند و مینویسد

آزادی فزاینده برای گروهی میتواند با سرکوبی فزاینده برای گروهی دیگر همراه باشد. این تحلیل دربارهٔ مراحل نخست توسعه اجتماعی نیز صدق میکند و ریشه در ماهیت متناقض جهانی‌شدن دارد. در فرایند جهانی‌شدن شاهد هم‌نشینی فقیرترین اقشار با ثروتمندترین اقشار هستیم. شاید فقر یک قشر نتیجه ثروت قشر دیگر باشد اما این قشربندی‌های فراتر از مرزهای جامعه ملی رقم می‌خورند و برآیند فرایندهای کلان جهانی‌شدن هستند. (بک، گیدنز و لش، ۱۴۰۲: ۲۴۵).

اما اسکات لش نیمه پنهان را نه در سربرداشتن نئوفاشیسم و نه در تضاد طبقاتی فزاینده بلکه در فردی‌سازی فزاینده می‌بیند او در نوشتار اصلی خود و در قسمت نتیجه‌گیری مینویسد:

به طور کلی میتوان گفت میدان اجتماعی رخت پرسته و جای خود را از یکسو به ساختارهای اطلاعاتی و ارتباطاتی و از دیگر سو به نظامهای تخصصی و میدان‌های تخصصی توده‌ای داده است. این تحول دو مسیر را پیش روی ما قرار میدهد: یا باید بپذیریم که اکنون انسان بیش از هر زمان دیگر متفرد، متمیز و منزوی شده است. یا باید در جستجوی راهی برای بنا کردن اشکال جدیدی از «ما» باشیم؛ «مایمی» که در بستر

ساختارهای اطلاعاتی و ارتباطاتی و نظامهای تخصصی به وجود می‌آید و با جماعت‌های سنتی بسیار متفاوت است. (بک، گیدنز و لش، ۱۴۰۲: ۲۲۸).

لش در بخش دیگری مینویسد: «من بیش از هر چیز به مفهوم خطر توجه دارم که هم گیدنز و هم بک آنرا در کانون مسئله ناامنی هستی‌شناختی قرار میدهند و در واقع مسئله آنها بیشتر ناامنی است و نه خطر» (بک، گیدنز و لش، ۱۴۰۲: ۱۹۳).

«ناامنی‌ها» و «خطرات» را نیز میتوان در پیوند با همین نیمه پنهان درک کرد؛ «ناامنی‌های موجودیتی»، «ناامنی‌های اجتماعی» و «ناامنی‌های هویتی» همگی نشان از وجود بحرانی عمیق دارد که زیر پوست مدرنیته بازانديشانه در جریان است. البته این اندیشمندان مدرنیته بازانديشانه را نه به چشم مدرنیته‌ای بحران‌زده بلکه به چشم مدرنیته‌ای در معرض بحران میبینند. به تعبیر دقیق‌تر ساحت فکری آنها ساحت تفکر «بحران‌اندیش» نیست و این «بحران‌اندیشی» منظری است که نگارنده این سطور برگرفته است تا بر پایه آن مدرنیته بحران‌زده را صورت‌بندی مقدماتی کند.

از این منظر «بحران‌اندیش» میتوان گفت برای بک بهترین بحرانی که آسمان مدرنیته بازانديشانه را در فراگرفته است، بحران زیست‌محیطی است؛ بحرانی که میتواند در پی بروز خطرات حاصله از گرمایش زمین، جنگ هسته‌ای، فراگیری ویروس‌های کشنده یا مواردی از این دست بروز پیدا کند. برای گیدنز اما بحران اصلی بحران برهم خوردن تعادل اجتماعی است که ممکن است در پی فروریختن ساختارها و ارزشهای مدرنیته متقدم رخ دهد و اعتماد به نظام‌های تخصصی میتواند راهی برای حفظ تعادل اجتماعی باشد. اگر هم از منظر «بحران‌اندیشی» بخواهیم بحرانی مخاطره آمیز را در آراء لش بیابیم باید بگوییم او بحران را در فروپاشی پیوندهای جماعتی و نابودی هویت‌های جمعی میبیند.

به نظر میرسد مدرنیته کنونی نه مدرنیته ای در معرض بحران که مدرنیته‌ای بحران‌زده است. این بحران را میتوان در سه محور مشاهده کرد. نخست، بحران در ارزشهای مدرن. دوم بحران در نهادهای مدرن و سوم بحرانی است که ما در اینجا بر آن نام «فردزدگی» می‌گذاریم. بحران نخست موجب میشود تا مبانی حقوقی مدرنیته تضعیف شود؛ بحران دوم زمینه‌های تحقق امر مدرن را تحلیل میبرد و بحران سوم سوژه مدرن را به انحلال میکشاند. این در حالی است که برخی از نهادهای مدرنیته مانند صنعت‌گرایی یا سرمایه‌داری در اوج قدرت تاریخی خود قرار دارند. در واقع آنچه امروز شاهد آنیم نه اوج‌گیری مدرنیته که اوج‌گیری مدرنیسم به قیمت افول مدرنیته است.

توجه به ظرافت‌های نظری یادشده به ویژه می‌تواند ما ایرانیان را در مواجهه‌ای اصیل با مدرنیته توانمندتر سازد. اکنون و در عصر جهانی شدن که ابعاد نهادی مدرنیته به تعبیر آنتونی گیدنز میل به جهانی شدن در اقصی نقاط جهان دارند، نیاز مبرم به نگاهی بازاندیشانه، عمیق و ریشه‌ای به مبانی دنیای مدرن و ابعاد مختلف آن بیش از پیش احساس می‌شود. لذا با برجسته ساختن حساسیت جهان میهنی به جای حساسیت ناسیونالیستی می‌توان به اهمیت مدرنیته برای کل بشریت و از جمله انسان ایرانی پی برد. ما ایرانیان که اکنون فراز و فرود و خرسندی و ناخرسندی‌های مدرنیته برایمان نسبتاً آشکار شده است، باید دقیق‌تر و هوشمندانه‌تر به دنیای مدرن بیندیشیم (نوری، ۱۴۰۲: ۲۷). این امر به ما کمک خواهد کرد تا دریابیم کدام روایت از مدرنیته یا کدام تفسیر از آن می‌تواند استدلال یا امکاناتی از منظر تاسیسی و نه صرفاً متافیزیکی در ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی برای جامعه ایرانی در پی داشته باشد (نوری، ۱۴۰۲: ۲۷).

۶. نتیجه‌گیری: مدرنیته و بحران در فردیت مدرن

مقاله پیش‌رو در سه سطح به نقد و بررسی ایده مدرنیته بازاندیشانه پرداخت و در نهایت با طرح مفهوم مدرنیته بحران‌زده کوشید تا سویه‌های پنهان مدرنیته بازاندیشانه را آشکار کند. همانگونه که ذیل مفهوم مدرنیته بحران‌زده گفتیم، دو بنیان اصلی مدرنیته در سایه هژمونی مدرنیسم به محاق رفته‌اند و این امر فردیت مدرن را دستخوش بحرانی معرفت‌شناختی کرده است. مدرنیته بازاندیشانه در سایه یک ابرروند جهانی معنا پیدا می‌کند؛ ابرروندی که جامعه‌شناسان از آن به «اندیویدوالیزاسیون» (individualization) یاد می‌کنند. این ابرروند می‌تواند دو سویه کاملاً متفاوت به خود بگیرد. از یکسو می‌تواند به فردشدگی بینجامد و مدرنیته را تقویت کند. از دیگرسو می‌تواند به فردزدگی بینجامد و مدرنیته را دستخوش بحرانی معرفت‌شناختی کند.

«اندیویدوالیزاسیون» را به اشکال مختلفی می‌توان ترجمه کرد. از آنجایی که این مفهوم پیچیده است و اندیشمندان مختلف با رویکردهای متفاوتی بدان استناد کرده‌اند، نمی‌توان و نباید آنرا به شکلی یگانه ترجمه کرد زیرا برداشت اندیشمندان مختلف از این مفهوم تفاوت‌های بنیادین دارد. از همین روست که نگارنده این واژه را ذیل نظریه اولریش بک به «فردی‌شدگی»، ذیل نظریه اسکات لاش به «فردی‌سازی» و ذیل نظریه آلن تورن به «فردزدگی» برگردان کرده است. دلیل تفاوت در برگردان یک واژه در زبان مبدا به چند

واژه در زبان مقصد، تفاوت در نگرش اندیشمندان به یک مفهوم واحد است. بدین معنا که اولریش بک وقتی عبارت «اندیویدوالیزاسیون» را به کار میبرد، این مفهوم را ناظر بر یک موقعیت اجتماعی میداند و میخواهد صورت بندی جوامع معاصر را بر اساس آن توضیح دهد. اما زمانیکه اسکات لاش از همین واژه استفاده میکند بیش از هر چیز به فرایندهایی کلان اشاره دارد که در حال شدن و در دست تکوینند. به بیان دیگر بک با ارجاع به این مفهوم در پی توصیف یک وضعیت اجتماعی است، در حالیکه لاش با ارجاع به آن میخواهد پروژه ای اجتماعی را توصیف کند.

اما به طور کلی «اندیویدوالیزاسیون» فرایندی است که طی آن ساختار اجتماعی دچار تجزیه سازمانی می‌شود به نحوی که فرایندها از سازمانها اهمیت بیشتری پیدا می‌کنند و در نتیجه افراد نیز به مهمترین واحدهای سامان بخش در نظم اجتماعی جدید بدل می‌شوند. این واژه در جامعه شناسی اولریش بک بیشتر ناظر بر تحولات اجتماعی ای است که از خلال آن فرد در کانون نظم اجتماعی قرار می‌گیرد. درواقع رویکرد بک به این مفهومی رویکرد کل به جز یا رویکرد بیرون به درون است.

فردزدگی، فرد را به موجودی زیستی فرومیکاهد و آنرا از محتوا تهی می‌کند. فردِ فردزده تنها مصرف‌کننده‌ای تماشاگر یا مقلدی سستی است. یا بنده دیکتاتورهاست یا ابزار دست بازارهاست. چنین فردی مانند موربانه‌ای است که از درون درخت مدرنیته را می‌خورد و می‌پوساند. حکومت‌های توتالتر و سرمایه‌داری افسارگسیخته دو کارخانه بزرگ فردزدگی هستند. فردزدگی به تنهایی میتواند سامان مدرنیته بازانديشانه را برهم بزند.

اما همانگونه که گفتیم، فردزدگی یک رویه «اندیویدوالیزاسیون» است؛ رویه دیگر آن فردشدگی است. در واقع، سرنوشت مدرنیته بحران‌زده نیز به کامیابی یا ناکامی پروژه فردشدگی بستگی دارد. چنانچه فردشدگی دست‌بالا پیدا کند، بحران مدرنیته به فرصتی تاریخی بدل میشود و چنانچه فردزدگی فراگیر شود، مدرنیته به طاعونی تاریخی دچار خواهد شد.

پی‌نوشت

۱. Cogito ergo sum عبارتی لاتین که به شکل کوتاه شده کوژیتو معروف است و به معنای «می‌اندیشم پس هستم» است. بنابر این قاعده تنها امر یقینی وجود ذهنی اندیشنده یا شناساست.

کتاب‌نامه

- برمن، مارشال (۱۳۷۹) *تجربه مدرنیته*، ترجمه مراد فرهادپور. تهران: طرح‌نو.
- بک، اولریش (۱۳۹۵)، *جامعه‌شناسی کار: (دنیای شگفت‌انگیز کار در مدرنیته بازاراندیشانه)*. ترجمه آیت نباتی حصارلو و سعید صادقی‌جقه. تهران: نشر جامعه‌شناسان.
- بک، اولریش (۱۳۹۷)، *جامعه خطر*، ترجمه رضا فاضل و مهدی فرهنگ‌نژاد. تهران: نشر ثالث.
- بک، اولریش (۱۴۰۲)، *بازآفرینی سیاست: به سوی نظریه‌ای از مدرنیته بازاراندیشانه؛ مدرنیته بازاراندیشانه: سیاست، سنت و زیبایی‌شناسی در نظم اجتماعی مدرن*. ترجمه سلمان صادقی‌زاده. تهران: نشر ثالث.
- بک، اولریش، آنتونی گیدنز و اسکات لث (۱۴۰۲). *مدرنیته بازاراندیشانه: سیاست، سنت و زیبایی‌شناسی در نظم اجتماعی مدرن*. ترجمه سلمان صادقی‌زاده. تهران: نشر ثالث.
- تورن، آلن (۱۳۹۶)، *پارادایم جدید*، ترجمه سلمان صادقی‌زاده. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- تورن، آلن (۱۳۹۸)، *برابری و تفاوت: آیا می‌توانیم با هم زندگی کنیم؟*، ترجمه سلمان صادقی‌زاده. تهران: نشر ثالث.
- تورن، آلن (۱۳۹۹)، *دموکراسی چیست؟*، ترجمه سلمان صادقی‌زاده، تهران: نشر ثالث.
- تورن، آلن (۱۴۰۰)، *بازگشت کنشگر: نظریه اجتماعی در جامعه پسا صنعتی*. ترجمه سلمان صادقی‌زاده. نشر ثالث.
- دکارت، رنه (۱۳۹۲)، *تأملاتی درباره فلسفه اولی*، ترجمه عبدالکریم رشیدیان؛ لارنس کهن، از مدرنیسم تا پست مدرنیسم، ویراستار: عبدالکریم رشیدیان. تهران: نشر نی.
- ریتزر، جرج (۱۳۷۴)، *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر علمی.
- صادقی‌زاده، سلمان (۱۳۹۹)، *جامعه‌شناسی گذار به سیاست سوژه در عصر جهانی‌شدن؛ با نگاهی کوتاه به وضعیت ایران*. فصلنامه جامعه‌پژوهی فرهنگی، سال یازدهم. شماره چهارم. زمستان ۱۳۹۹. ۸۷-۱۰۵.
- صادقی‌زاده، سلمان (۱۴۰۲)، *مدرنیته بحران‌زده: تضعیف فزاینده مدرنیته در سایه تقویت روزافزون مدرنیسم؛ مدرنیته بازاراندیشانه: سیاست، سنت و زیبایی‌شناسی در نظم اجتماعی مدرن*. ترجمه سلمان صادقی‌زاده. تهران: نشر ثالث.
- کانت، ایمانوئل (۱۳۹۲) *در پاسخ به پرسش روشنگری چیست؟*، ترجمه سیروس آرین‌پور؛ لارنس کهن، از مدرنیسم تا پست مدرنیسم، ویراستار: عبدالکریم رشیدیان. تهران: نشر نی.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۹۴)، *شبکه‌های خشم و امید: جنبش‌های اجتماعی در عصر اینترنت*. ترجمه مجتبی قلی‌پور. تهران: نشر مرکز.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸)، *تجدد و تشخیص*، ترجمه ناصر موفقیان. تهران: نشر نی.

۱۲۰ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال ۲۵، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۴

گیدنز، آنتونی (۱۳۹۲)، پیامدهای مدرنیت، ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر مرکز.
لش، اسکات (۱۳۸۳)، جامعه‌شناسی پست‌مدرنیسم. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر مرکز.
لش، اسکات (۱۴۰۲)، بازاندیشگی و دوگانگی‌هایش؛ مدرنیته بازاندیشانه: سیاست، سنت و زیبایی‌شناسی در نظم اجتماعی مدرن. ترجمه سلمان صادقی زاده. تهران: نشر ثالث.
نوری، مختار (۱۴۰۲)، تقریرهای رقیب درباره مدرنیته ایرانی: اعتراض و وفاداری، تهران: قصیده سرا.
نوری، مختار (۱۳۹۹)، سه تقریر رقیب درباره مدرنیته: خروج، اعتراض، وفاداری، تهران: قصیده سرا.
وبر، ماکس (۱۳۹۹)، اخلاق پروتستانی و روح سرمایه داری، ترجمه عبدالکریم رشیدیان و پریسا منوچهری کاشانی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

Beck, Ulrich (1996) *The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press.

Beck, Ulrich (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage

Bauman, Z. (1991), *Modernity and Ambivalence*, Cambridge: Polity.

Inglehart, R. (2018). *Cultural Evolution: People's Motivations are Changing, and Reshaping the World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Beck, Ulrich; Bonss, Wolfgang; Lau, Christoph (2003). "The Theory of Reflexive Modernization: Problematic, Hypotheses and Research Programme". *Theory, Culture & Society*. 20 (2): 1–33.

He, Chuanqi (2012). *Modernization Science: The Principles and Methods of National Advancement*. Berlin: Springer.

Delanty, Gerard (2011). "Modernity". In Ritzer, George; Ryan, J. Michael (eds.). *The Concise Encyclopedia of Sociology*. Chichester, England: Wiley-Blackwell.

Touraine, A. (1971). *The Post-Industrial Society. Tomorrow's Social History: Classes, Conflicts and Culture in the Programmed Society*. New York: Random House.